

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КУРСАНТІВ ТА СТУДЕНТІВ

PARTICULAR QUALITIES CADETS'S AND STUDENT'S MOTIVATION FOR EDUCATIONAL ACTIVITY

Стаття присвячена проблемі мотивації до навчальної діяльності, розглянуто питання дослідження особливостей навчальної мотивації курсантів та студентів у процесі їх професійної підготовки.

Мотивація як рушійна сила людської поведінки, безумовно, посідає провідне місце у структурі особистості, пронизує її основні структурні утворення: спрямованість особистості, характер, емоції, здібності, діяльність і психічні процеси. Мотивація – це складний психологічний феномен, вид діяльності, який забезпечує процес спонукання себе й інших людей на діяльність, що спрямована для досягнення особистих цілей або цілей суспільства. Мотивація – це діяльність, яка має активізувати людей, спонукати їх активно виконувати дії для досягнення поставленої мети.

Щодо навчальної мотивації, то вона визнається як приватний вид мотивації, включений в певну діяльність, – у даному випадку діяльність навчання. Як і будь-який інший вид, навчальна мотивація визначається поряд зі специфічними чинниками для тієї діяльності, у яку вона включається. По-перше, вона визначається самою освітньою системою, освітньою установою; по-друге, організацією освітнього процесу; по-третє, суб'єктивними особливостями того, хто навчається; по-четверте, суб'єктивними особливостями педагога, насамперед системи його ставлення до учня, до справи; по-п'яте, специфікою навчального предмета.

Навчальна мотивація, як і будь-який інший її вигляд, характеризується спрямованістю, стійкістю і динамічністю.

Що стосується навчальної діяльності студентів у системі вищої освіти, то під професійною мотивацією розуміється сукупність чинників і процесів, які, відбиваючись у свідомості, спонукають і спрямовують особу до вивчення майбутньої професійної діяльності. Професійна мотивація виступає внутрішнім рушійним чинником розвитку професіоналізму й особи, оскільки тільки на основі її високого рівня формування можливий ефективний розвиток професійної й утвореної культури особи.

Під мотивами професійної діяльності розуміється усвідомлення предметів актуальних потреб особи (здобування вищої освіти, саморозвиток, самопізнання, професійний розвиток, підвищення соціального статусу тощо), навчальних завдань, що задовольняються за допомогою виконання, спонукають її до вивчення майбутньої професійної діяльності.

Ми вважаємо, що дослідження у сфері мотивації будуть продовжені сучасними психологами, оскільки актуальність цієї теми очевидна, вона практично значуща.

Ключові слова: мотивація, навчальна діяльність, курсанти та студенти, емпіричне дослідження.

The article is devoted to the problem of motivation for educational activity. The question of research is particular qualities of cadets's and student's motivation for educational activity during their professional preparation.

Motivation as the driving force of human behavior, of course, occupies a leading place in the structure of personality and permeating its basic structural formations as personality orientation, character, emotions, abilities, activities and mental processes. Motivation is a complex psychological phenomenon, a type of activity that provides a process of motivating yourself and other people to activities that aimed on achieving personal goals or goals of society. Motivation is an activity that should activate people and encourage them to actively take action to achieve the goal.

As for educational motivation, it is defined as a private type of motivation that included in a particular activity – in this case, educational activities. Like any other type, educational motivation determined with specific factors for the activity in which it is included. First, it is determined with the educational system itself, the educational institution; secondly, the organization of the educational process; third, the subjective characteristics of the student; fourth, the subjective characteristics of the teacher and his/her system of relations with student; on the fifth, specifics of a subject.

Educational motivation, like any other form, is characterized by focus, resilience and dynamism. Speaking about educational activities of students in the system of higher education, professional motivation is understood as a set of factors and processes that, reflected in the mind, motivate and guide a person to study future professional activity. Professional motivation acts as an internal driving factor in the development of professionalism and personality, because only on the basis of its high level of formation, effective development of professional and educated culture of the individual is possible.

As motives of professional activity we appreciate awareness of subjects of actual needs of the person (acquisition of higher education, self-development, self-knowledge, professional development, increase of the social status, etc.), educational tasks which are satisfied by means of performance, and encouraging it to study future professional activity is perceived.

We believe that the study of motivation will be continued in the research of modern psychologists, as the relevance of this topic is obvious and practically significant.

Key words: motivation, educational activity, cadets and students, empirical research.

УДК 159.95

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.30.29>

Сергієнко Н.П.

к.психол.н.,

доцент кафедри психологія діяльності в особливих умовах

Національний університет цивільного захисту України

Постановка проблеми. У комплексі проблем особистості проблема мотивації, рушійних сил поведінки стає останнім часом однією

з найважливіших. До цієї проблеми звертаються все більше наук, так чи інакше пов'язаних із людиною. В епоху швидкого розвитку

прогресу та НТР ускладнюються завдання практики трудового, морального, культурно-економічного, соціально-психологічного виховання на підприємствах, в установах, організаціях. Підвищуються вимоги професійної підготовки, особливо щодо тих професій, робота яких проходить у чіткій і вимогливій обстановці, за наявності екстремальних і стресових ситуацій, спеціальної підготовки й особистих якостей працівників.

Процес становлення фахівця залежить не тільки від того, що людина може зробити в межах конкретної професії, тобто від рівня сформованості її знань, умінь, професійних здатностей, а й від того, що вона захоче й може робити. Тому велике значення для професійної придатності має сфера її інтересів, обов'язків, планів, які визначаються широким комплексом економічних, соціальних, технічних, організаційних чинників, але водночас вона має власну внутрішню активність.

Вивчення професійної мотивації дозволяє також правильно намітити шляхи її формування і зміцнення під час навчання у виші (від чого залежить подальша трудова діяльність).

Знання особливостей мотивації дозволяє також удосконалювати сам процес навчання залежно від розуміння значущості того або іншого предмета для майбутньої професійної діяльності.

Проблема мотивації, мотивів поведінки та діяльності – одна зі стрижневих у психології. Б.Ф. Ломов відзначає, що у психологічних дослідженнях діяльності питанням мотивації належить провідна роль. Не дивно, що мотивації й мотивам присвячена велика кількість монографій як вітчизняних (В.Г. Асєєв, В.К. Вілюнас, В.І. Ковальов, О.М. Леонтьєв, П.В. Симонов), так і закордонних авторів (Дж. Аткинсон, Г. Хол, К. Мадсен, А. Маслоу).

Навчальна мотивація, як і інші види мотивації, характеризується стійкістю, спрямованістю і динамічністю. Стійкість навчальної мотивації досліджувалася в рамках концепції А.К. Маркової. Психологічна стійкість визначається дослідниками «як здатність підтримувати необхідний рівень психічної активності за широкого варіювання чинників, що діють на людину» [1, с. 5; 3, с. 322].

Згідно з І.С. Коном, професійне самовизначення людини починається в її дитинстві, коли в дитячій грі дитина обирає різні професійні ролі, програє пов'язані з ними види поведінки. І закінчується в ранній юності, коли вже необхідно ухвалити рішення, яке вплине на все подальше життя людини.

Вітчизняними вченими було виявлено, що провідними мотивами вступу до ЗВО є захоплення навчальним предметом, інтерес до професії. Оскільки загальною кінцевою метою навчання у виші є професійна підготовка

фахівців, то ставлення студентів до своєї майбутньої професії можна розглядати як форму і міру ухвалення кінцевої мети навчання. Найбільш узагальненою формою ставлення людини до професії є професійна спрямованість (становлення), яка характеризується як інтерес до професії і схильність займатися нею. Н.В. Кузьміна виділяє такі властивості професійної спрямованості, як: об'єктивність, специфічність, опірність, валентність, задоволеність, узагальненість, стійкість [2, с. 152].

Навчальна мотивація складається з оцінки студентами різних аспектів навчального процесу, його змісту, форм, способів організації з погляду їхніх особистих індивідуальних потреб і цілей, які можуть збігатися або не збігатися із цілями навчання [3, с. 325].

Становлення майбутнього висококваліфікованого фахівця, на думку Н.Г. Морозової, Л.С. Славіної, В.О. Якуніна, Н.В. Нестерової, можливе лише за наявності сформованого мотиваційно-ціннісного ставлення в його професійному становленні. Н.В. Нестерова аналізує психологічні особливості розвитку навчально-пізнавальної діяльності студентів і розділяє весь період навчання на три етапи:

I етап (I курс). Характеризується високими рівневими показниками професійних і навчальних мотивів. Водночас вони ідеалізуються, оскільки зумовлені розумінням їхнього суспільного сенсу, а не особового.

II етап (II, III курси). Відрізняється загальним зниженням інтенсивності всіх мотиваційних компонентів. Пізнавальні та професійні мотиви вже не керують навчальною діяльністю.

III етап (IV, V курси). Характеризується тим, що росте ступінь усвідомлення й інтеграції різних форм мотивів навчання [2, с. 158].

Проте прагнення авторів знайти універсальну підставу типології, що дозволяє ніби передбачити шляхи розвитку професіонала, особливо яскраво виявляється у спробах визначити рівні професійної спрямованості студентів. Так, Е.Ф. Зеєр виділяє такі типи студентів за професійною спрямованістю:

I тип – студенти з позитивною професійною спрямованістю, яка являє собою ситуацію відповідності особи вибраній професії, що передбачає зв'язок між панівними, провідними мотивами та змістом професійної діяльності.

II тип – студенти професії, що остаточно не визначилися у своєму виборі. Для них прийнятний компроміс між невизначенням, іноді негативним ставленням до професії і продовженням навчання у виші, перспективою надалі працювати в цій професії.

III тип – студенти з негативним ставленням до професії. Мотивація їхнього вибору зумовлена суспільними цінностями вищої освіти. Вони мають слабе уявлення про професію. Тут провідний мотив виражає потреба не

стільки в самій діяльності, скільки в пов'язаних із нею обставинах [1, с. 15].

Отже, як видно з останньої типізації, студенти розрізняються за своєю вмотивованістю до діяльності.

Відомо, що навчальна діяльність полімотивована, оскільки процес навчання здійснюється для учнів не в особистому вакуумі, а у складному переплетенні соціально зумовлених процесів. Тому основною проблемою будь-якої професійної освіти є перехід від навчальної діяльності, що актуально здійснюється, студентів до засвоєної ними професійної діяльності; з позиції загальної теорії діяльності такий перехід іде передусім за лінією трансформації пізнавальних мотивів студента у професійні мотиви фахівця. Тобто одними із провідних є пізнавальні і професійні мотиви, взаємозумовлений розвиток яких становить динаміку взаємних трансформацій пізнавальних і професійних мотивів студента. Виходячи з даного положення, можна зробити висновок про те, що мотивація у студентів упродовж навчання у виші зазнає змін, тобто мотивація має свою динаміку від курсу до курсу.

У результаті проведеного аналізу літератури з даної проблеми ми дійшли висновку, що професійне становлення навчальної діяльності студентів перебуває на початковому рівні наукового дослідження. В основному дослідження, проведені у студентських групах, присвячені вивченню впливу мотивації на успішність навчання студентів у виші. Так, у дослідженнях М.М. Лапкіна і Н.В. Яковлева було встановлено, що успішність навчання у виші залежить від багатьох аспектів психофізичної активності. Одним із чинників успішності, є, на їхню думку, мотиваційна складова частина діяльності.

Аналогічний результат був отриманий у дослідженні В.О. Яқуніна та Н.І. Мішкова: «Виявилось, що «сильні» і «слабкі» студенти відрізняються один від одного не за рівнем інтелекту, а за мотивацією навчальної діяльності». Шляхом експериментального дослідження було доведено, що максимальна задоволеність вибраною професією спостерігається у студентів I курсу. Згодом цей показник неухильно знижувався, аж до 5 курсу. Незважаючи на те, що незадовго до закінчення вишу задоволеність професією виявляється найменшою, ставлення до професії стає позитивним. Іноді зниження задоволеності логічно було б пов'язати з рівнем викладання в конкретному виші [2, с. 202].

Навчальна мотивація, як і будь-який інший її вигляд, характеризується спрямованістю, стійкістю і динамічністю. Так, у працях Л.І. Божовича на матеріалі дослідження навчальної діяльності учнів наголошувалося,

що вона спонукає ієрархією мотивів, у якій можуть домінувати або внутрішні мотиви, пов'язані зі змістом цієї діяльності та її виконанням, або широкі соціальні мотиви, пов'язані з потребою дитини зайняти певну позицію в системі суспільних відносин. З віком відбуваються розвиток співвідношення потреб і мотивів, що взаємодіють, зміна провідних потреб, своєрідна їх ієрархізація.

Зараз дослідникам уже не доводиться сумніватися в тому, що успішність залежить в основному від розвитку навчальної мотивації, а не тільки від природних здібностей. Між цими двома чинниками існує складна система взаємозв'язків. За визначених умов (зокрема, за наявності інтересу особи до конкретної діяльності) може включатися так званий компенсаторний механізм. Нестача здібностей компенсується розвитком мотиваційної сфери (інтерес до предмета, усвідомленість вибору професії тощо), і студент добивається великих успіхів. Проте річ не тільки в тому, що здібності та мотивація перебувають у діалектичній єдності, впливають на рівень успішності. Дослідження, проведені у вишах, показали, що сильні і слабкі студенти відрізняються зовсім не за інтелектуальними показниками, а тим, наскільки в них розвинена професійна мотивація. Якщо студент розбирається в тому, що за професію він вибрав, уважає її гідною і значущою для суспільства, це, безумовно, впливає на те, як складається його навчання [3, с. 324].

Отже, формування позитивного ставлення до професії є важливим чинником підвищення навчальної успішності студентів. До діяльності людину зазвичай спонукають кілька мотивів, що утворюють мотиваційний комплекс. Одні мотиви в цій системі мають більшу спонукальну силу. Вони потужніше впливають на діяльність і частіше актуалізуються. Інші мотиви мають слабку спонукальну силу, перебувають у низу ієрархії мотивів.

Для вивчення даної проблеми дослідження проводилося на базі соціально-психологічного факультету Національного університету цивільного захисту України (далі – НУЦЗУ). У дослідженні взяли участь курсанти та студенти 1-го та 4-го курсів. Загальна кількість досліджуваних – 40 осіб, з них курсанти та студенти 1-го курсу – 20 осіб, курсанти та студенти 4-го курсу – 20 осіб.

Метою нашого дослідження є вивчення особливостей мотивації до навчальної діяльності курсантів та студентів НУЦЗУ на різних етапах навчання.

Для дослідження мотивації до навчальної діяльності курсантів та студентів 1-го та 4-го курсів нами були використані такі методики: методика «Мотивація навчання у ВНЗ» Т.І. Ільїна, Методика діагностики особистості

на мотивацію до успіху Т. Елерса, Методика діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач Т. Елерса, Методика ціннісних орієнтацій М. Рокіча.

Мотивація навчальної діяльності курсантів та студентів належить до переліку професійно значущих особистісних характеристик. Вона є як показником, так і критерієм успішності й ефективності становлення майбутнього професіонала, визначає змістову наповненість і вибірковість навчальної діяльності. Мотивація навчальної діяльності курсантів та студентів утворюється ієрархічною системою зовнішніх і внутрішніх мотивів. Під час навчання мотивація, яка пов'язана з інтересом до обраної професії, виступає ресурсом і підґрунтям, необхідними для розвитку професіоналізму.

Навчальна діяльність перебуває під впливом різних зовнішніх мотивів: самоствердження, престижу, обов'язку, досягнення. Мотив досягнення відіграє важливу роль у задоволеності навчальною діяльністю, оскільки цей мотив підвищує соціальну активність студентів та змушує їх більше концентруватися на навчанні. Мотивація також виступає системою активізації викладачем мотивів студента та курсанта. Навчальна діяльність студента повинна бути завжди вмотивована, тому завданням педагога закладу вищої освіти виступає формування у студентів позитивних мотивів учіння на кожному навчальному занятті, вироблення в них потреби в опануванні професійних знань, умінь і навичок. Лише за наявності професійної мотивації пізнавальна діяльність студента матиме розгорнутий, наполегливий характер.

У результаті дослідження за методикою Т.І. Ільїної, яка виявляє, на що саме спрямована мотиваційна діяльність студентів та курсантів 4-го курсу у процесі навчання, порівняння показників двох груп досліджуваних ми отримали дані, які вказують на те, що знайдені відмінності в мотивації навчання між досліджуваними 1-ї та 2-ї груп тільки за шкалою «опанування професії». Отже, ми можемо говорити про те, що мотивація курсантів та студентів 4-го курсу частіше спрямована на досягнення значних показників в опануванні своєї професії, знань, необхідних для подальшої роботи, наявне бажанням сформулювати професійно важливі якості рятівника ($t = 2,55$, $p \leq 0,05$). Можна зробити висновок, що мотивація навчання у двох групах досліджуваних (1-ї і 4-ї курси) характеризується спрямованістю на здобуття знань у процесі навчання та на опанування професії.

За допомогою методики Т. Елерса ми вивчали особливості мотивації до успіху у групах досліджуваних й одержали результати первинних даних, які вказують на те, що для всіх рівнів вони перебувають у зоні незна-

чуєності, достовірних розходжень за рівнями мотивації до успіху між досліджуваними групами нами не було виявлено.

Також за допомогою методики Т. Елерса ми досліджували особливості мотивації до уникання невдач у досліджуваних групах. Для всіх рівнів показники перебувають у зоні незначущості, достовірних розходжень за рівнями мотивації до уникнення невдач між досліджуваними групами нами не було виявлено.

Висновки із проведеного дослідження. У результаті емпіричного дослідження особливостей мотивації до навчальної діяльності курсантів та студентів ми можемо зробити такі висновки:

– після дослідження особливостей мотивації до навчальної діяльності курсантів та студентів 1-го та 4-го курсів ми отримали результати, які вказують на те, що переважна кількість досліджуваних з обох груп характеризуються мотивацією на здобуття знань і опанування професії, більша частина досліджуваних характеризується помірковано високим та високим рівнем мотивації до успіху, помірковано високим та високим рівнем уникнення невдач.

У групі досліджуваних 1-го курсу найбільш значущими цінностями є: «розваги», «краса природи й мистецтва», «творчість», «щастя інших». Найменш значущі мають: «щасливе сімейне життя» та «здоров'я». Найбільш значущими інструментальними цінностями є: «високі запити», «непримиримість», «акуратність», найменш значущі «відповідальність» та «раціоналізм». У групі досліджуваних 4-го курсу найбільш значущими цінностями є: «краса природи й мистецтва», «розваги», «пізнання», «творчість» та «щастя інших». Найменш значущими визнано: «здоров'я» та «щасливе сімейне життя». Найбільш значущими інструментальними цінностями є: «непримиримість», «терпимість» та «високі запити». Найменш значущі «відповідальність» і «чесність»;

– після дослідження особливостей мотивації до навчальної діяльності курсантів та студентів на різних етапах навчання ми отримали результати, які вказують на те, що визначені відмінності в мотивації навчання між досліджуваними 1-го та 4-го курсів тільки за шкалою «опанування професії». Отриманні результати вказують на те, що між досліджуваними групами наявні значні відмінності за такими цінностями, як: активне діяльне життя, любов, матеріально забезпечене життя, наявність добрих і вірних друзів, продуктивне життя, воля, щасливе сімейне життя, щастя інших, творчість, розваги, упевненість у собі, високі запити, життєрадісність, освіченість, раціоналізм, тверда воля, терпимість. Отже, ми можемо зробити висновок, що мотивація курсантів та студентів 4-го курсу частіше спрямована на досягнення значних показників в опануванні

обраної професії, здобутті знань, необхідних для подальшої роботи, наявне бажання сформувати професійно важливі якості. На думку курсантів та студентів 4-го курсу, почуття обов'язку, правдивість, широта знань і гарних манер є запорукою успіху та процвітання.

Курсанти та студенти 1-го курсу приділяють багато уваги здобуттю нових знань, самостійно проявляють допитливість до нових предметів, бажають якомога краще опанувати майбутню професію. На їхню думку, успіхів у житті можна досягти, якщо здатен дотримувати слово, логічно мислити, не відступати перед труднощами, ставитися до всього з почуттям гумору.

Нами були розроблені рекомендації щодо підвищення, удосконалення, активізації мотиваційного потенціалу, метою яких є покращення та розвиток внутрішньої мотивації до

навчальної, професійної діяльності, формування вмінь самомотивування, а також сприяння їхньому подальшому особистісному і професійному розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Занюк С.С. Психологічні закономірності керування мотивацією учіння студентської молоді : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2004. 20 с.
2. Занюк С.С. Психологія мотивації : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2002. 304 с.
3. Михайличенко В.Є. Роль мотивації навчально-пізнавальної діяльності у формуванні професійної спрямованості студентів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : збірник наукових праць ; Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2011. Вип. 17 (70). С. 320–327.